

G E O R G E S A N D

De
Duivelsplas

Een roman van het platteland

1846

Voorwoord

De Duivelsplas — in het Frans *La Mare au Diable* — verscheen in 1846 en werd in één ruk geschreven in vier dagen, naar Sand zelf later zou vertellen. Ze was vierenveertig jaar, had tientallen romans gepubliceerd, maar voelde dat ze iets anders zocht. Ze las Holbein. Ze zag een gravure van een oude boer die zijn ploeg door een veld trekt met de Dood als knecht naast hem. En ze besloot een verhaal te schrijven dat niet over de dood ging, maar over het leven — over de vraag of een gewone, goede mens gelukkig kan zijn.

Het verhaal is eenvoudig. Germain, een jonge weduwnaar met drie kinderen, moet op aanraden van zijn schoonvader hertrouwen. Hij trekt te paard naar een naburig dorp om een rijke weduwe te ontmoeten. Onderweg neemt hij de jonge Marie mee, die bij een boer in dienst gaat, en de kleine Pierre, zijn zoontje dat hem niet wil loslaten. Ze verdwalen op de heide. Ze brengen een nacht door bij een vuur onder de eiken. En langzaam, zonder dat Germain het van plan was, verandert de tocht in iets anders.

Sand schrijft zonder sentimentaliteit maar ook zonder ironie. Ze gelooft in haar personages. Ze gelooft dat eenvoudige mensen een waardigheid en een schoonheid hebben die de literatuur van haar tijd systematisch negeerde. De boeren in *De Duivelsplas* praten, denken, voelen — ze zijn geen decor maar mensen. Dat was in 1846 geen vanzelfsprekendheid.

De bijlage over plattelandsbruiloften in Berry is door Sand zelf aan de roman toegevoegd — niet als voetnoot maar als volwaardig

onderdeel. Ze beschrijft de oude gebruiken die ze als kind had gezien en die al aan het verdwijnen waren: de livrées, de stoet, de symboliek van de kool. Het is een etnografisch document van grote schoonheid, en het verklaart ook waarom het boek eindigt zoals het eindigt.

— *De redactie*

Inhoudsopgave

I.....	6
II.....	11
III.....	20
IV.....	24
V.....	30
VI.....	35
VII.....	42
VIII.....	48
IX.....	55
X.....	59
XI.....	65
XII.....	72
XIII.....	76
XIV.....	83
XV.....	89
XVI.....	94
XVII.....	98
Bijlage.....	101
I.....	102
II.....	110
III.....	119
IV.....	127

I

De schrijver tot de lezer

Met het zweet op je gezicht verdien je je schamele brood, na lang zwoegen en slijtage komt de dood je halen tot slot.

Dit kwatrijn in oud Frans, onder een prent van Holbein geplaatst, ademt een diepe droefheid in al zijn eenvoud. De gravure toont een boer die zijn ploeg door het veld leidt. Ver weg strekt zich een wijde vlakte uit, met hier en daar armoedige hutten; de zon zakt achter de heuvel. Het is het einde van een harde werkdag. De man is oud, gedrongen, gehuld in lompen. Zijn span van vier paarden, dat hij voortdrijft, is mager en uitgeput; de ploegschaar bijt zich vast in een stugge, onwillige grond. Slechts één wezen beweegt zich opgewekt en lenig in dit tafereel van zweet en afmatting: een spookachtig figuur, een geraamte met een zweep in de hand, dat langs de voor rent, naast de verschrikte paarden, en ze slaat -- zo fungeert het als knecht van de oude ploeger. Het is de Dood, dat spook dat Holbein allegorisch invoerde in de reeks van filosofische en godsdienstige onderwerpen, tegelijk luguber en grotesk, die hij De afbeeldingen van de dood noemde.

In deze verzameling, of beter gezegd in dit omvangrijke geheel waarin de Dood op elke bladzijde zijn rol speelt en de leidende gedachte vormt, laat Holbein alle standen van zijn tijd -- en de onze -- opdraven: vorsten, pausen, minnaars, gokkers, dronkaards,

nonnen, courtisanes, rovers, armen, krijgslieden, monniken, joden, reizigers, iedereen. Overal spot, bedreigt en zegeviert het geraamte. Slechts één tafereel blijft het bespaard: dat waarin de arme Lazarus, liggend op een mesthoop voor de poort van de rijke, verklaart dat hij de Dood niet vreest -- waarschijnlijk omdat hij niets te verliezen heeft en zijn leven al een voorproef van sterven is.

Is deze stoïcijnse gedachte, die het half heidense christendom van de Renaissance doordringt, werkelijk troostrijk? Vinden vrome zielen er werkelijk vrede in? De eierzuchtige, de bedrieger, de tiran, de losbol -- al die trotse zondaars die het leven misbruiken en door de Dood bij de haren worden gegrepen -- zullen ongetwijfeld gestraft worden; maar worden de blinde, de bedelaar, de krankzinnige, de arme boer schadeloos gesteld voor hun lange ellende doordat ze mogen bedenken dat de dood voor hen geen kwaad is? Neen. Een onverbiddelijke droefheid, een vreselijke noodlotssfeer drukt op het werk van de kunstenaar. Het lijkt een bittere vervloeking over het lot van de mensheid.

Dat is inderdaad de smartelijke satire, de ware afbeelding van de samenleving die Holbein voor ogen stond. Misdaad en ongeluk troffen hem het meest; maar wij, kunstenaars van een latere eeuw, wat zullen wij schilderen? Zullen wij in de gedachte aan de dood de vergoeding zoeken voor het heden? Zullen wij de dood aanroepen als straf voor onrecht en als troost voor het lijden?

Neen, wij hebben niet langer met de dood te maken, maar met het leven. Wij geloven niet meer in de leegte van het graf, noch in een heil dat door gedwongen verzaking wordt gekocht; wij willen dat het leven goed is, omdat wij willen dat het vruchtbaar is. Lazarus moet zijn mesthoop verlaten, opdat de arme niet langer blij is met de dood van de rijke. Allen moeten gelukkig zijn, opdat het geluk

van enkelen niet misdadig en door God vervloekt zij. De boer moet, terwijl hij zijn graan zaait, weten dat hij werkt aan het werk van het leven, en zich niet verheugen omdat de dood aan zijn zijde meeloopt. Ten slotte moet de dood geen straf zijn voor voorspoed, noch troost voor nood. God heeft haar niet bestemd om te straffen of om het leven te vergoeden; Hij heeft het leven gezegend, en het graf mag geen toevluchtsoord zijn waar men mensen heen mag sturen die men niet gelukkig wil maken.

Sommige kunstenaars van onze tijd, die met ernstige blik om zich heen zien, wijden zich eraan om de pijn, de vernedering van de armoede, de mesthoop van Lazarus af te beelden. Dat kan tot het domein van kunst en filosofie behoren; maar wanneer zij de ellende zo lelijk, zo vernederd, soms zo verdorven en misdadig voorstellen, bereiken zij dan hun doel en is het effect heilzaam, zoals zij wensen? Wij durven daarover geen oordeel te vellen. Men kan ons tegenwerpen dat zij, door de afgrond te tonen die onder de broze bodem van de rijkdom gaapt, de slechte rijke angst aanjagen, zoals men hem in de tijd van de dodendans zijn open graf toonde en de dood die gereed stond hem in haar vuile armen te sluiten. Vandaag tonen wij hem de inbreker die zijn deur openbreekt en de moordenaar die zijn slaap bespiedt. Wij geven toe dat wij niet goed begrijpen hoe men hem zo met de mensheid zal verzoenen die hij veracht, hoe men hem gevoelig zal maken voor het lijden van de arme die hij vreest, door hem die arme voor te stellen als een ontvluchte dwangarbeider en een nachtelijke zwerver. De afschuwelijke dood, knarsend met de tanden en spelend op de viool in de beelden van Holbein en zijn voorgangers, heeft er niet in geslaagd de slechten te bekeren en de slachtoffers te troosten. Doet

onze literatuur in dit opzicht niet enigszins hetzelfde als de kunstenaars van de Middeleeuwen en de Renaissance?

De drinkers bij Holbein vullen hun bekers met een soort razernij om de gedachte aan de dood te verjagen, die, onzichtbaar voor hen, hun schenker is. De slechte rijken van vandaag eisen vestingen en kanonnen om de gedachte aan een boerenopstand te verdrijven, die de kunst hun toont terwijl zij in het verborgene, stap voor stap, wacht op het ogenblik om zich op de maatschappij te storten. De kerk van de Middeleeuwen beantwoordde de angsten van de machtigen der aarde met de verkoop van aflaten. De regering van nu sust de onrust van de rijken door hun veel gendarmes en cipiers, bajonetten en gevangenenissen te laten betalen.

Albrecht Dürer, Michelangelo, Holbein, Callot, Goya hebben krachtige satires gemaakt op de kwalen van hun eeuw en hun land. Het zijn onsterfelijke werken, historische bladzijden van onbetwistbare waarde; wij willen de kunstenaars het recht niet ontzeggen om de wonden van de samenleving te onderzoeken en ze voor onze ogen bloot te leggen; maar is er nu niet iets anders te doen dan angst en dreiging af te beelden? In deze literatuur van de mysteries der ongerechtigheid, die door talent en verbeelding in de mode is gekomen, houden wij meer van de zachte, lieflijke gestalten dan van de schurken die dramatisch effect sorteren. De eersten kunnen bekeringen tot stand brengen, de anderen boezemen angst in, en angst geneest de zelfzucht niet, zij voedt haar.

Wij geloven dat de roeping van de kunst een roeping is van gevoel en liefde, dat de roman van vandaag de parabel en de fabel van de eenvoudige tijden moet vervangen, en dat de kunstenaar een ruimere en poëtischer taak heeft dan het voorstellen van enkele voorzorgsmaatregelen en verzoenende schikkingen om de schrik te

verzachten die zijn beelden wekken. Zijn doel zou moeten zijn de voorwerpen van zijn mededogen beminnelijk te maken en, zo nodig, zouden wij het hem niet euvel duiden wanneer hij ze enigszins verfraait. De kunst is geen studie van de naakte werkelijkheid; zij is een zoektocht naar de ideale waarheid, en De predikant van Wakefield was een nuttiger en gezonder boek voor de ziel dan De verdorven boer en De gevaarlijke relaties.

Lezer, vergeef mij deze overpeinzingen en neem ze aan als een soort voorwoord. In het korte verhaal dat ik u nu zal vertellen, komt geen voorwoord voor, en het is zo eenvoudig en zo kort dat ik mij bij voorbaat moest verontschuldigen door u te zeggen wat ik denk van de verschrikkelijke verhalen.

Het was omwille van een boer dat ik mij tot deze uitweiding liet verleiden. Juist het verhaal van een boer was het dat ik u wilde vertellen en dat ik u dadelijk zal vertellen.

II

Het ploegen

Ik had lang en met diepe weemoed naar de ploeger van Holbein staan kijken. Daarna zwierf ik door het land, mij verdiepend in het leven op het veld en het lot van wie de aarde bewerkt. Het is zonder twijfel treurig om al je kracht en je dagen te verbruiken met het openscheuren van die jaloeise bodem, die zich zijn schatten van vruchtbaarheid laat ontworstelen, terwijl aan het einde van de dag een stuk zwart en grof brood de enige beloning en het enige gewin is dat dit harde werk oplevert. Al die rijkdommen die het land bedekken -- de oogsten, de vruchten, de trotse dieren die zich vetmesten in het lange gras -- behoren toe aan weinigen en dienen als werktuigen van vermoeidheid en slavernij voor velen. De man van vrije tijd houdt doorgaans niet van de velden, de weiden, het schouwspel van de natuur of de prachtige dieren omwille van henzelf; hij ziet ze slechts als iets dat in goud moet worden omgezet voor zijn gebruik. Hij komt wat frisse lucht en gezondheid halen in het land, en keert dan terug om in de grote steden de vrucht van het werk van zijn onderdanen te verteren.

De man die werkt is te uitgeput, te ongelukkig en te bang voor de toekomst om te genieten van de schoonheid der velden en de bekoring van het buitenleven. Ook voor hem betekenen de goudgele akkers, de schone weiden en de fiere dieren slechts zakken

met geld waarvan hij maar een armzalig deel krijgt, te weinig voor zijn behoeften, en toch moet hij die vervloekte zakken elk jaar weer vullen om de heer tevreden te stellen en het recht te betalen om zuinig en ellendig op diens grond te mogen leven.

En toch blijft de natuur eeuwig jong, schoon en mild. Zij schenkt poëzie en schoonheid aan alle wezens, aan alle planten die men vrij laat groeien. Zij bezit het geheim van het geluk, en niemand heeft het haar kunnen ontfutselen. De gelukkigste mens zou degene zijn die de kennis van zijn werk bezit, met eigen handen werkt, welzijn en vrijheid put uit de uitoefening van zijn verstandige kracht, en tijd heeft om met hart en hoofd te leven, zijn eigen werk te begrijpen en dat van God te beminnen. De kunstenaar kent zulke vreugden in het aanschouwen en weergeven van de schoonheden der natuur; maar wanneer hij de smart ziet van de mensen die dit aardse paradijs bevolken, wordt zelfs de oprechte en menselijke kunstenaar in zijn genot verstoord. Het geluk zou daar zijn waar geest, hart en armen eensgezind werken onder het oog van de Voorzienigheid, en een heilige harmonie zou heersen tussen de milddadigheid van God en de vervoering van de menselijke ziel. Dan zou de allegorische schilder in plaats van de beklagenswaardige en afschrikwekkende Dood met de zweep in de hand naast hem een stralende engel kunnen plaatsen, die met volle handen het gezegende graan strooit over de dampende voor.

De droom van een zacht, vrij, poëtisch, arbeidzaam en eenvoudig bestaan voor de man op het land is niet zo onmogelijk dat men haar onder de hersenschimmen moet scharen. Virgilius' droeve en tedere woorden -- 'O gelukkig de man op het land, indien hij zijn geluk kende' -- zijn een klacht; maar zoals alle klachten bergen ook zij een voorspelling in zich. Er komt een dag waarop de

ploeger eveneens kunstenaar zal kunnen zijn, althans om het schone te voelen, al zal het hem dan weinig schelen het uit te drukken. Geloofst men dat die geheimzinnige intuïtie voor poëzie niet reeds in hem sluimert als instinct en vage mijmerij? Bij hen die vandaag al enig comfort kennen en bij wie de uiterste ellende de morele en verstandelijke ontwikkeling niet geheel smoort, bestaat het zuivere geluk reeds in aanleg, en het wordt gevoeld en gewaardeerd. En als er uit het hart van smart en vermoeidheid al stemmen van dichters zijn opgestegen, waarom zou men dan beweren dat handenarbeid de functies van de ziel uitsluit? Zeker, die uitsluiting is het algemene gevolg van overmatig werk en diepe armoede; maar men moet niet zeggen dat wanneer de mens matig en nuttig werkt, er nog slechts slechte werklieden en slechte dichters overblijven. Wie edele vreugde put uit het gevoel voor poëzie is een waarachtig dichter, al heeft hij zijn leven lang geen vers gemaakt.

Mijn gedachten hadden deze loop genomen, en ik merkte niet dat dit vertrouwen in de opvoedbaarheid van de mens in mij werd versterkt door de invloeden van buitenaf. Ik liep langs de rand van een veld dat boeren gereedmaakten voor het komende zaaien. De akker was even uitgestrekt als die op het schilderij van Holbein. Ook het landschap was wijd en omlijst met brede groene lijnen, hier en daar al roodachtig door de nadering van de herfst, dit krachtige bruine terrein waar recente regens in enkele voren dunne waterlijntjes hadden achtergelaten die de zon lieten glinsteren als zilveren draden. De dag was helder en zacht warm, en de pas opengescheurde aarde ademde een lichte damp uit. Bovenaan het veld duwde een oude man, wiens brede rug en strenge gezicht aan die van Holbein deden denken, maar wiens kleren geen armoede verrieden, met ernstige tred zijn ouderwetse ploeg, getrokken door

twee kalme ossen van een bleke gele kleur -- ware patriarchen van de weide, hoog op de poten, wat mager, met lange neergeslagen hoorns; van die oude werkers die door lange gewoonte broeders zijn geworden, zoals men in onze streken zegt, en die, van elkaar gescheiden, weigeren met een nieuwe makker te werken en van verdriet sterven. Wie het platteland niet kent, noemt de vriendschap tussen ossen een fabel. Laat hen maar eens in een stal kijken naar een arm, mager dier, uitgeput, met onrustige staart zwiepend tegen zijn uitgemergelde flanken, snuivend van schrik en afkeer bij het voer dat men hem voorhoudt, de ogen steeds naar de deur gericht, schrapend met de hoof op de lege plek naast zich, snuffelend aan het juk en de kettingen die zijn kameraad droeg, en hem roepend met droevig geloei. De ossendrijver zal zeggen: 'Een span verloren. Zijn broer is dood, en deze zal nooit meer werken. Men zou hem moeten mesten om hem te slachten, maar hij wil niet eten en spoedig sterft hij van honger.'

De oude ploeger werkte langzaam, zwijgend, zonder overbodige inspanning. Zijn gewillige span haastte zich niet meer dan hij; maar door de ononderbroken arbeid zonder afleiding en een beheerste, volgehouden krachtsinspanning was zijn voor even snel getrokken als die van zijn zoon, die iets verderop vier minder sterke ossen leidde door een zwaardere, steniger grondlaag.

Wat daarna mijn aandacht trok, was werkelijk een schitterend schouwspel, een edel onderwerp voor een schilder. Aan het andere einde van het te bewerken vlak leidde een knappe jonge man een schitterend span: vier koppels jonge dieren met donkere vacht, doorschoten met zwart en rossig vuur, met korte, krullende koppen die nog naar de wilde stier rieken, grote woeste ogen, bruuske bewegingen, een nerveus, schokkend werk dat nog opstandig is